

СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА ПОЧЕТКУ XXI ВИЈЕКА

Сажетак: У реферату¹ се статус српског језика на почетку XXI вијека освјетљава из неколика аспекта: 1) с обзиром на критеријуме идентитета језика, 2) с обзиром на његову полицентричну реализацију, његову варијантност, и 3) с обзиром на његов лингвистички и политички статус.

Реферат² прије свега показује какав је статус српскога језика у породици јужнословенских језика, из чега онда нужно проистиче и његов међуоднос са „политичким језицима“ из њега изведеним. У реферату се дају двоаспектне карактеристике српског књижевног језика: а) као хиперонимског и б) као хипонимског појма, при чему се оцртавају особине сваке од његових варијаната, које су на подлози политичких одлука само именом добиле статус језика.

Кључне ријечи: српски језик, идентитет језика, лингвистички језици, политички језици, варијанте српскога језика, комуникативна функција, преименовања српскога језика

1. Шта је то српски књижевни или стандардни језик

Већина Срба, а међу њима и велики број филолога, ни на почетку XXI вијека нема усаглашено мишљење о томе шта данас подразумемијевати под српским књижевним или стандардним језиком и који му је обим и садржај. У каквом је односу он према Вуков(ск)ом српском језику, а у каквом према бившем српскохрватском? Очигледно је да се српски језик данас именом подудара са српским Вуковим језиком, или друкчије речено: да је данас српском језику опет враћено српско име, након његовог готово полувјековног боравка у српскохрватском имену.

Српски књижевни (стандардни) језик по своме је обиму и садржају и данас подударан српскоме књижевном језику како га је дефинисао његов творац

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² У реферату се даје својеврстан сажетак ауторових ставова о статусу српскога језика, детаљно образлаганих у књигама: Ковачевић, 1999; Ковачевић, 2003; Ковачевић, 2005. и Ковачевић, Шћепановић, 2011.

Вук Стефановић Караџић. А Вук је не само сматрао него и доказао, што је прихватила и сва „учена Европа“, да су сви Срби штокавци, али истовремено и да су сви штокавци (тада били) Срби. То значи да је штокавско нарјечје својом цјелином српско, па је и књижевни језик који је на основу тог нарјечја Вук кодификовао такође етнички само српски. Друкчије речено, вјерска припадност ни данас се као ни у Вуково доба не подудара са језичком припадношћу, јер су српским језиком говорили а и данас говоре етнички Срби све три вјероисповијести: и православне, и римокатоличке, и исламске. Ни у Вуково доба као ни данас сви Срби Србима нису хтјели да се зову. У готово двјестогодишњем ходу српског језика (од Вука до данас) дијелови штокавске језичке заједнице прогласили су се посебним народима. Два дијела на основу вјерских критеријума: Хрвати и Муслимани, с тим да ови посљедњи себи сада надјенуше име Бошњаци. Трећи дио, иако вјерски подударан са Србима – угледајући се на Хрвате и муслимане – такође се прогласи посебним народом – Црногорцима. И што је најинтересантније, сви српском Вуков(ск)ом језику укинуше српско име, и преименоваше га у тзв. хрватски, босански/бошњачки и црногорски језик.

Али ниједан од тих „језика“ научно не задовољава услове да се прогласи језиком. Општепознато је да постоје (само) три релевантна критеријума за одређење језичког идентитета (о критеријумима идентитета језика в. у Ковачевић, Шћепановић, 2011: 7–23), и то два чисто лингвистичка: *структурни* (каква је граматичка структура датог језика) и *генетски* (из чега је настао дати језик, односно шта му је основица), и један социолингвистички: *комуникативни* (колико је дати језик разумљив говорницима другог језика). Ти критеријуми недвосмислено показују да језици у новонасталим државама бивше СФРЈ које је језички обједињавао данас непостојећи српскохрватски језик јесу један језик. Из тога онда проистиче да језици који се користе у новонасталим државама Србији, Хрватској, БиХ и Црној Гори према критеријуму језичког идентитета нису нити могу бити језици, јер представљају један лингвистички језик. Сам термин „лингвистички језик“ готово је плеонастичан, ако се зна да не може постојати неки „нејезички језик“. Иако плеонастичан, он је више него потребан да би се помоћу њега, негативном дефиницијом, могао одредити „политички језик“. Идентитет „лингвистичког“ језика почива, наиме, на наведеним (социо)лингвистичким критеријумима: структурном, генетском и комуникативном. Уколико се та три критеријума подударају код више идиома, онда кажемо да они не представљају различите језике, него да потпадају под исти „лингвистички“ језик. С друге стране, „политички“ је језик онај који не удовољава ниједном од наведених лингвистичких критеријума идентификације „лингвистичког“ језика. Због тога „преименовање“ једнога језика не значи истовремено и постојање другог језика. То нису посебни језици, него варијанте истога језика. Такав језик онда је лингвистички јединствен, а нормативно нејединствен, јер се у његовој реализацији у различитим државама сусрећу нормативне неподударности. Те нормативне несагласности таквоме лингвистички јединственом језику не укидају његову лингвистичку јединственост, него му прибављају статус полицентричног језика.

Хрвати, Муслимани и Црногорци по правилу се у одбрани постојања именованих својих језика, различитих од српског, позивају на „право свакога на-

рода да свој језик назива властитим именом“. Извршили смо анализу јединих девет међународних докумената у којима се помињу и језичка права (Ковачевић, 2012) – како оних што су их донијеле европске институције, тако и оних донесених у Уједињеним нацијама – и та анализа је показала да се у тим документима говор о језичким правима везује или за језичка права појединаца или за језичка права националних мањина. Језичка права народа или држава у тим се документима нигдје и не помињу, тако да и не постоји нигдје записано „право народа на властито име језика“. То псеудоправо измислили су хрватски филолози 1967. године у *Декларацији о називу и положају хрватског књижевног језика*. Филолози из реда других балканских народа – или зато што нису провјеравали његову правну утемељеност или зато што им је оно одговарало за оправдавање властитих на науци и праву неутемељених поступака – то „право“ су прихватили и ширили, тако да је оно код појединих лингвиста оквалификовано као „обичајно право“, односно „југословенска традиција“.

Данашњи српски књижевни језик, за разлику од српскохрватског, именован наглашава етнолингвистичку истину – да је то и етнички и лингвистички изворно српски језик. То, међутим, не значи да је он и употребно искључиво српски језик, односно да се њим само Срби служе. Српски језик спада у ону не тако бројну, али зато врло препознатљиву групу свјетских језика којим се користи већи број народа и/или држава, какви су, на примјер, енглески, њемачки, шпански и португалски, да само њих поменемо. Због своје националне и територијалне „некомпактности“ он је нужно варијантно раслојен језик. Он се остварује у више варијаната, између којих су најпрепознатљивије хрватска и муслиманска, односно загребачка и сарајевска варијанта српскога књижевног језика. Савремени српски је, дакле, један стандардно полицентричан и варијантски раслојен језик. Зато се он, с обзиром на структурну истост а варијантску раслојеност, остварује и као *српски језик* и као *српски језици*. Чак и више неголи њемачки и енглески језик.

Српски језик данас се, према критеријуму норме, остварује у четири варијанте: српској, хрватској, бошњачкој и црногорској варијанти. Зато је актуелно стање српскога језика, његово стање на почетку 21. вијека најбоље и представити кроз основне карактеристике његових преименица, тј. као статус српскога језика под несрпским именима, а онда и његове актуелне невоље под српским именом. Па кренимо од статуса српскога језика под несрпским именима – под хрватским, босанским и црногорским – како бисмо се вратили и етнолингвистички и именом српском језику.

2. Хрвати истину окренуше наглавачке

Готово да нема хрватског филолога који није домишљао и измишљао критеријуме о аутономности тзв. хрватског стандардног језика. У изналажење критеријума самосвојности тзв. хрватског стандардног језика свим се силама упрегла и Хрватска академија знаности и умјетности. Резултат тог нимало једноставног

„напрезања“, чији је циљ доказати недоказиво, обзнањен је 2005. године у *Изјави Хрватске академије знаности и умјетности о положају хрватског језика* коју су сачинили „најугледнији хрватски лингвисти данас: академици Стјепан Бабић, Јосип Братулић, Далибор Брозовић, Мирослав Јежић, Радослав Катичић и Петар Шимуновић“ (Бабић и др., 2005). У тој изјави се, међутим, не говори само о „хрватском“ него и о српском књижевном језику, и то потпуно произвољно, с истином окренутом наглавачке. Но, подсетимо се суштинских дијелова изјаве:

„Хрватски је стандардни језик утемељен на новоштокавском нарјечју у битном био одређен најкасније у 18. стољећу. Тада је српски књижевни језик био старословјенски (староцрквенославенски) под утјецајем руске редакције или славјаносербски, а тек се с Карацићевом реформом у 19. ст. нови српски стандардни језик радикално приближио хрватском стандарду. Хрватски стандардни језик и српски стандардни језик засновани су – сваки по властиту избору (хрватски најмање од 18. ст. српски тек у 19. ст.) – на блиским хрватским односно српским новоштокавским говорима, и имали су неовисне процесе стандардизације. Бошњачки је (босански) стандардни језик још у стварању, а тако и црногорски. Стога је хрватски језик, наиме стандардни језик, по својем постанку и развоју и о другима неовисан језик...“.

Циљ је изјаве, то није тешко докучити, да се јавност убиједи да су српски и тзв. хрватски књижевни језик „по свом постанку и развоју“ различити, међусобно „неовисни“ језици, и још к томе да је „хрватски стандардни језик“ најмање за један вијек старији од српскога, јер су тобоже ти језици „засновани – сваки по властиту избору (хрватски најмање од 18. ст. српски тек у 19. ст.) – на блиским хрватским односно српским новоштокавским говорима“. И уз то се, готово експлицитно, подмеће теза да су Срби од Хрвата малтене преузели свој књижевни језик, или се при стандардизацији у најмању руку угледали на њих, јер „тек се с Карацићевом реформом у 19. ст. нови српски стандардни језик радикално приближио хрватском стандарду“. Дато су саопштење академици крстили „Изјавом“, јер изјава ни на што не обавезује, а посебно не на поштовање научних чињеница, будући да је то изјава прије свега за новине, које, познато је, све подносе.

Пошто немамо много простора, ево у најкраћем непобитних чињеница које негирају све тврдње из наведене изјаве хрватског „пола туцета“ академика.

Прво: да су Хрвати свој данашњи књижевни (стандардни) језик, који они зову „хрватски“, преузели од Срба у 19. веку – недвосмислено показују *изјаве* и дјеловања тадашњих најзначајнијих хрватских филолога. Тако сам Људевит Гај, вођа илирског покрета, који је и најзаслужнији за хрватско преузимање српскога језика, године 1852. пише у загребачким „Народним новинама“ да су Хрвати „пригрлили“ *српски језик*, док шест година раније у „Даници хрватској“ образлаже да тзв. илирски језик и није ништа друго него српски језик (в. Ковачевић, 2003: 45–46). Па којој изјави онда више вјеровати: оној данашњој коју „домишљају“ хрватски академици, или оној ондашњој која одражава тадашњу хрватску филолошку стварност. А зар против ове данашње недвосмислено не

говори и чињеница да је прво нормирање тзв. хрватског књижевног језика данашњег типа извршио Томо Маретић 1899. у својој граматици и стилистици, узимајући за корпус искључиво српске народне пјесме, приче и пословице, као и језик Вука Караџића и Ђура Даничића. Или можда данашњи хрватски „изјавитељи“ сматрају да су Вук и Даничић писали „хрватским језиком“?

Друго: није ли и пет хрватских филолога и књижевника, међу којима и најзначајнији хрватски писац Иван Мажуранић, потписало 1850. Бечки књижевни договор, у коме се првом реченицом каже да „један народ треба да има једну књижевност“, па се дају правила новоштокавског „јужног нарјечја“. А о ком народу и о чијем језику се ради, јасно је већ на основу изабраног наречја за књижевни језик. Наиме, на годину дана прије тог договора Вук је дао јасну језичку диференцијацију Срба (сви штокавци, трију закона, тј. вера), Хрвата (сви чакавци и загорски кајкавци) и Словенаца (остали кајкавци) (в. Караџић, 2003).

Треће: није ли источнохерцеговачки дијалекат који је ушао у основицу Вуковог српског а и данашњег „хрватског“ књижевног језика српски!? Или пак „изјавитељи“ ХАЗУ сматрају да је дубровачки говор као интегрални дио источнохерцеговачког дијалекта – хрватски а не српски? Али шта ће онда са доказом, темељеном не једино на изјави, највећег дубровачког лингвисте Милана Решетара, који је јасно у(с)тврдио да је „Дубровник по језику увијек био српски“ (в. Ковачевић, 2003: 54). Или можда „изјавитељи“ ХАЗУ мисле да тај Решетаров доказ могу негирати изјавом којој је еквивалентна она из садашњих хрватских средњошколских читанки да ускоци (а међу њима и Стојан Јанковић) нису српски него хрватски јунаци, јер су тобож „ускакали са хрватског на турски териториј“?!

Четврто: „изјавитељи“ се не позивају на Дубровник и језик његове књижевности, јер им очигледно није био критеријално довољно хрватски, прије свега зато што је дио хрватске територије постао тек 1939. године, као и због тога што се пребројавање колико Хрвата има у Дубровнику – а што доноси у броју 7. за 1896. годину часопис „Дубровник“ – зауставило на броју четири: „један књижар, један књиговежа, један поп и један трговац“ (Борак, 1998: 120). Зато језички „изјавитељи“ ХАЗУ почетак „хрватског стандарда“ од Вука и не одмичу у 16. златни вијек дубровачке књижевности, него „до средине 18. Стољећа“, до Андрије Качића Миошића и његовог *Разговора угодног народа словинскога* (из 1756), и Матије Антуна Рељковића и његовог дјела *Сатир или тити дивји човик* (из 1762). При том се „изјавитељи“ ХАЗУ понашају као да нико та дјела читао није. А ко је год читао, морао је примијетити да Качићеви стихови углавном величају српску прошлост, пјевају о српској историји, и то у српском десетерцу. А „хрватство“ Рељковићево он сам негира пјевајући за Славонце у наведеном дјелу: „Ваши стари јесу српски штили, српски штили и српски писали“.

Осим тога, још прије тридесетак година Павле Ивић је доказао да Д. Брозковић – као утемељитељ хипотезе да почетак „хрватског језичног стандарда“ сеже до половине 18. вијека, а коју сада понављају академици ХАЗУ – негира

сам себе, односно долази у контрадикцију са властитом дефиницијом стандардног језика као „нормираног“ и „функционално поливалентног“, јер те особине нема ни Качићев ни Рељковићев језик (Ивић, 1971: 151).

Пето: само уз заобилажење свих релевантних лингвистичких критеријума који се користе за одређење идентитета једног језика – могуће је тврдити, како то „изјавитељи“ ХАЗУ чине, да је тзв. хрватски књижевни (стандардни) језик „неовисан“ језик о српском књижевном језику. Општепознато је, наиме, да се као критеријуми идентитета једнога језика незаобилазно узимају сљедећа три: *структурни* (који подразумева какав је по структури један језик), *генетски* (од чега је настао) и *комуникативни* (колика је разумљивост са говорницима најблискијег језика). По сва та три критеријума тзв. „хрватски стандардни језик“ подударан је са српским, а како и не би био кад је то само преименовани Вуков(ск)и српски књижевни језик. Дакле, „хрватски“ није „неовисан“ о српском. А како би и био кад, поновимо то, сам Људевит Гај каже да су Хрвати за свој књижевни језик пригрлили Вуков(ск)и српски књижевни језик. А што то сад није по вољи академицима ХАЗУ, е то је већ друга ствар. Или пак они мисле да једном изјавом могу поништити све лингвистичке критеријуме који им не одговарају, а самим тим и све резултате лингвистике као науке.

Вјероватније је да мисле да је довољно да као у не тако давној прошлости само подастру ниједном чињеницом неутемељену изјаву па да се са њом сагласе и српски филолози. Треба се бојати да досадашње нереаговање српских филолошких националних институција и научно п(р)озваних лингвиста није својеврстан знак (прећутне) сагласности са наглавачке постављеним лингвистичким чињеницама у изјави академика ХАЗУ.

3. „Босански језик“ или повампирена калајева језичка политика

О покушају дијељења српскога језика на више језика, или боље речено: о множењу српскога језика дијељењем, писао сам и говорио до сада више пута. Посебно опширно у књигама *У одбрану језика српскога – и даље* (1999), *Српски језик и српски језици* (2003), *Против неистина о српскоме језику* (2005) и *Српски језик у вртлогу политике* (2011) Основни закључак свих тих анализа био је: Вуков(ски) српски књижевни језик један је језик по свим лингвистички релевантним критеријумима, али се та његова јединственост данас не огледа и у његовом имену, јер се он појављује и под несрпским именима: као хрватски, босански, и црногорски. Давање нових имена једноме језику, општепознато је, не обезбјеђује „самосталност“ том само именом постојећем, а стварносно и лингвистички непостојећем језику. Нема, дакле, никаквог научног упоришта за признавање некаквог посебног „босанског“ језика све дотле док он има исту дијалекатску основицу и исту граматичку структуру као и српски књижевни језик. Такав језик, само именом различит од српскога језика, у најбољем случају, без обзира на своје ново име, може лингвистички бити само варијанта српскога језика. Увођење једнога гласа, попут гласа Х, и гдје му јест и гдје му

није мјесто, и бијег од неких „србизама“ никада у лингвистици нису били нити ће бити прихваћени као критеријуми постојања једнога језика (него највише као критеријуми варијантности једнога те истог језика). Као да су тога свјесни и неки пропагатори тзв. босанског језика, попут Цевада Јахића, на примјер. Он, наиме, у одбрану постојања „босанског језика“ написа (и остаде жив!): „у нашим балканским приликама језик да би био језик не мора се обавезно битно разликовати од другог“ (Јахић, 1999: 252). Па по чему је то онда посебан језик! Вјероватно по томе што му је надјевено ново име? „Постојање“ таквих непостојећих језика попут „босанских“ оправдава се „политичким правом“ свакога народа да свој језик назива својим националним именом. А муслимани, који заједно с језиком надјенуше себи и ново национално име Бошњаци, не жељеше свој језик назвати националним именом: бошњачки!

Позивати се на право о „националном имену језика“, а то право реализовати у „земаљском“ имену језика, нужно отвара питање: шта се жели постићи преименовањем српскога језика у „босански“? Најједноставније речено, муслимани желе намјесто српског на цијелој територији БиХ наметнути „босански“ као земаљски језик. Они најприје политичком халабуком желе да обезбиједи какав-такав статус „босанском“ као језику муслимана, како би се потом тај назив пренио на све становнике БиХ, тј. и на Србе и на Хрвате. Циљ је, дакле, обезбиједити паралелно „постојање“ босанског са српским и „хрватским“, како би потом „босански“ потпуно истиснуо српско и хрватско име језика на територији цијеле БиХ, дакле и у Федерацији БиХ и у Републици Српској. Управо због тога муслимани, који су себе национално преименовали у Бошњаке, не желе да језик, сагласно свом новом националном имену, зову „бошњачки“ него „босански“. Преко термина „бошњачки“ (који, успут речено, нема никаквих лингвистичких упоришта таман колико ни термин „босански језик“) ипак би се теже него преко изабраног термина „босански језик“ постигао планирани циљ стварања земаљског језика у БиХ, бијегом од српскога имена језика.

Покушај увођења „босанског језика“ као критеријума стварања мононационалне БиХ са „Босанцима“ као једином нацијом, општепознато је, сеже у аустроугарско вријеме БиХ с краја XIX и почетка XX вијека, и језичко-националну политику „босанства“ Бењамина Калаја.

О политици Бењамина Калаја, а посебно о његовој језичкој политици, која и јесте најзначајнији и нај(у)памћенији дио његове политике, писано је доста, из различитих аспеката (уп. нпр. хрестоматију радова: Окука, Станчић 1991). И готово без изузетка сви истраживачи се слажу у негативној оцјени те политике. Калајев покушај стварања унитарне БиХ, са Босанцима као јединственим народом и босанским језиком као главним обједињавајућим критеријумом тог „народа“ – био је у првом реду усмјерен ка асимилацију Срба и Хрвата, тј. ка њиховом однарођивању у БиХ и утапању у замишљене Босанце, као посебан народ. Таквој асимилацији нужан предуслов била је језичка асимилација. Било је то, наиме, вријеме када су језички критеријуми били најбитнији, ако не и једини, у националном одређењу неке етничке заједнице. „Од 1883. до смрти барона Калаја 1902. у Босни и Херцеговини било је забрањено

употребљавање постојећих националних имена. Уместо тога, званично се наметала 'босанска нација'. Језик је називан босанским, цела историја је представљана као историја једног митског народа издвојеног од суседних Срба и Хрвата. Српска ћирилица је била проглашена 'босанчицом', надгробни споменици из средњег века – 'стећци' проглашени сведочанством постојања посебне 'цркве босанске' у средњем веку, на основу 'богумилске јереси'" (Екмечић, 2007: 313). Оцјену те Калајеве политике можда је најбоље сажела научница Мариен Венцел 1999. закључком да је то све рађено због тога што је окупациона власт „тражила идеолошко упориште њима неопходног раздвајања Босне и Херцеговине од Србије“ (Екмечић, 2007: 313). Није ли у постдејтонском периоду Босне и Херцеговине на дјелу повампирење принципа Калајеве националне и језичке политике у Босни и Херцеговини? Најприје су се, још током грађанског рата, Муслимани преименовали у Бошњаке, а српскохрватски језик, којим су се до тад служили као службеним а који је био преименовани српски (в. о томе подробно у Ковачевић, 2007), назвали су босанским језиком. Употребом термина босански језик, муслимани су жељели и желе потријети и равноправност, а камоли научно неспорну надређеност, српског тзв. босанском језику. Термин босански језик тако добија значење не језика Бошњака као новопреименованих босанских муслимана, него Калајев(ск)о значење *земаљског језика*, тј. језика свих становника Босне и Херцеговине, што ће рећи и Срба, и Хрвата и Бошњака. Муслимани на тај начин употребом атрибута *босански* у називу „свог“ језика намећу Србима тај термин у нежељеном значењу земаљског језика, чиме се експлицитно ништи службено равноправан а лингвистички надређен статус српскога језика у Босни и Херцеговини. Избором термина Бошњаци у значењу етнонима (имена народа) и термина *босански* у значењу глотонима (имена језика) муслимани су директно исказали тежњу ка унитарној БиХ, у којој би владали само они и њихов језик (в. о томе опширно у: Ковачевић, 2005). И они се у складу с том тежњом и понашају. Не пропуштају ни једну прилику да ту тежњу оснаже са све новим и новим поступцима и (не)дјелима, вјероватно охрабрени и неким од поступака европских званичника и институција. А у такве се засигурно може убројати резолуција о уставним промјенама у Босни и Херцеговини коју је крајем јуна 2006. године усвојила Парламентарна скупштина Европе у Стразбуру, а којом се „предлаже између осталог – зарад нормалног функционисања државе – и увођење једног службеног језика – босанског, уместо садашња три (српског, хрватског и босанског). Резолуција, додуше, има карактер препоруке, али искуство из последњих петнаестак година говори нам да је питање времена кад ће 'добронамерна сугестија' постати прво отворени притисак, а затим брутално наметање припремљеног решења“ (Бабић, 2006). Таквом се може сматрати и изјава њемачког амбасадора у БиХ Михаела Шмунка (дата у интервјуу босанскохерцеговачком издању „Вечерњег листа“ 16. 8. 2007) да би „најважнији циљ уставне реформе требало да буде да од БиХ створимо једну нацију“. Зна се коју – босанску! Постдејтонска Босна и Херцеговина тако би требало да буде Калајев(ск)а држава Босанаца као измишљеног народа, који као службени има само босански као (лингвистички)

измишљени језик. Дакле, држава, измишљеног народа и измишљеног језика! Тај пројекат засад добија само декларативну подршку европских (све)моћника, али босанским муслиманима се жури, па они иду корак даље, покушавајући ту идеју и у пракси оживотворити.

4. Уникатност тзв. црногорског језика

Црна Гора је очигледно уникатан свјетски лингвистички примјер (в. Ковачевић, 2013). Прво по томе што се у њој они који се баве лингвистиком о језику ништа не питају, а лингвистика је – можда то не знају они који у Црној Гори кроје све судбине, па и судбину језика – наука о језику. О језику се питају само политичари, и то владајући. Потпомажу им покатакд и опозициони, кад владајућим понестане кворума, и/или идеја како да научно лингвистичко питање скрену на политичко, дубоко завађено са свим принципима не само лингвистике, него и науке уопште. Најбољи показатељ таквога стања је одређење језика у Уставу Црне Горе. Зна ли ико живи на којем језику је то одређење донесено, односно кога језика семантичка (значењска) и синтаксичка (конструкциона) правила поштује кад каже да је у Црној Гори „службени језик црногорски“, а да су „језици у службеној употреби српски, хрватски, босански и албански“. Сви који се баве српским језиком знају да је *службени језик онај који је у службеној употреби*, а да *језик у службеној употреби нужно мора бити службени*. Али они што донијеше Устав Црне Горе очито не знају српски језик па, ваљда инаугуришући већ у уставу „црногорски“ различит од „српског“, написао да службени језик није онај који је у службеној употреби, нити ће се језик који је у службеној употреби у Црној Гори сматрати службеним. И онда кад им затреба неко рјешење око језика почињу да се позивају на такав нонсенсни члан устава. И да га поштују. Поштовањем тог члана, заправо се поштује незнавност, лингвистичка аветност (како би рекао Д. Петровић), која насупрот језичком смислу на пијадестал устоличује владавину политичко-језичког бесмисла.

И зар је онда чудно да они који и не знају да су у односу интердепенденције (двоструке импликације) „службени језик“ и „језик у службеној употреби“, почну да се позивају, опет незнавено, на примјере других, и то из окружења. Они чак неће ни код лингвиста да провјере има ли икаквог језичког смисла то што говоре. Мисле да политичку моћ могу, као својевремено Стаљин, у политичку претворити. Тако неприкосновени политички владар Црне Горе Мило Ђукановић изјави да се „власт у одабиру службеног језика ’ни случајно’ није водила показатељима са пописа становништва, већ се руководила ’искуством из региона’“. Тако је и Црна Гора, попут Хрватске и Босне, српскохрватски језик назвала по држави“. Чак и лингвистички дилетанти знају да назив „хрватски језик“ није могао настати од назива „Хрватска“, јер је и *Хрватска* придјев исто као *хрватски*, али што то мора Мило знати? Ваљда Мило мисли да је хрватски настало од Хрватска зато што је хрватски мушког рода, а Хрватска женског рода?! То је заиста допринос нововаспостављеном црногорском јези-

ку, раван доприносу неподударана *службеног језика и језика у службеној употреби*, којему је, очигледно, Ђукановић „кумовао“. Није такође јасно како су то од назива државе „Босна и Херцеговина“ настали језици *српски, хрватски и босански*, који је службени по Уставу БиХ. Вјероватно је, онда, по Милу Ђукановићу и назив *српски језик* настао од имена *Србија*, само он ето неће српски ни да спомене, јер му је он „трн у оку“. Кад се таквим више него дилетантским образложењима брани научно неодбрањиво, и кад такви политички моћници, испољавајући невиђено незнање, а проглашавајући га знањем, одлучују о судбини српског језика, није тешко ни претпоставити у каквом се стању и статусу он сада налази у Црној Гори.

Преименовање српског језика у „црногорски“ у Црној Гори „не мора произвести ни системску, ни нормативну дестабилизацију језика, али директно узрокује деструкцију свега осталог: националне свијести, система вриједности, културног обрасца, модела друштвеног понашања, преименовање културног наслеђа, ревизију историје, једном ријечју – то суштински угрожава целокупну егзистенцију народа. То се најбоље може видјети на примјеру садржаја наставних програма и уџбеника, и наметања ’нових читања’ књижевних дјела која су тамо заступљена, све у знаку новог језичког имена. По тим уџбеницима, на примјер, нити има, нити је кад било српског народа, нити његових трагова у данашњој Црној Гори.

Заправо, преименовање језика, као и наметање туђег писма једном народу, без обзира на то од кога то долазило, од туђина или изнутра, од ’зла домаћег’, поуздан је знак намјере да се тај народ уништи, ако не физички, а оно – да се порицањем његовог идентитета и неминовним отуђењем његове културне баштине, учини непостојећим“ (Матовић, 2013: 20–21).

5. Вуков и/или садашњи српски књижевни језик

Очигледно је да се српски језик данас именом подудара са српским Вуковим језиком, или друкчије речено: да је данас српском језику опет враћено српско име, након његовог готово полувјековног боравка у српскохрватском имену. Чини се да је неспорна још једна чињеница, на коју је указао још П. Ивић, а то је да „замена назива ’српскохрватски језик’ називом ’српски језик’ није повукла никакве измене у особинама тога језика“ (Ивић, 1999: 6). А и како би, када је данашњи српски језик по свим критеријумима идентитета језик подударан с Вуковим српским језиком, а самим тим и са српскохрватским као преименованим Вуков(ски)м српским књижевним језиком. Али као да сви, а посебно они који су међу најодговорнијим, неће ту чињеницу да прихвате.

Зар то најбоље не потврђује наставак излагања најзначајнијег српског лексикографског дјела, Речника САНУ, под српскохрватским именом. Наиме, тај рјечник за чију је израду иницијативу дао још Стојан Новаковић 1888. године, а који је Српска краљевска академија далеке 1893. године засновала као *Речник српског књижевног и народног језика*, од свог првога тома, који је

под уредништвом Александра Белића изашао 1959. године, до 18. тома, који је штампан 2010. године – на корицама носи име *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Тешко је наћи разлоге непромјени српскохрватског у српско име језика на посљедња четири тома Речника САНУ (петнаестом из 1996, шеснаестом из 2001, седамнаестом из 2006. и осамнаестом из 2010. године). Јер, данас чак нема ни политичких разлога који су А. Белића, вјероватно, определијели да *Речник српског књижевног и народног језика* 1953. године, у Титовом режиму, преименује у *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*.

Али, очито, они који су мјеродавни да промијене име рјечнику, а то је Српска академија наука и уметности, или, прецизније речено, њена Одељења језика и књижевности имају неке своје критеријуме који их руководе у ставу да рјечник и даље излази под именом непостојећег језика, односно да се именом рјечник „ограђује“ од српскога језика.

Расправљајући о (не)потребности промјене имена рјечника (в. о томе исцрпно у Ковачевић, Шћепановић, 2011: 141–154) академици су закључили и одлучили „да назив *Речника* не треба мењати и да издавање *Речника*, започето 1959. године под уредништвом Александра Белића, треба наставити и довршити под истим именом како је већ изашло 15 књига“, дакле под именом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Разлози којима академици оправдавају своју одлуку још су невјероватнији, они нису само изван науке и изван српских филолошких интереса него и изван сваке логике. Академици, наиме, кажу да „су готово сви чланови Одељења били на гледишту да научне разлоге треба одлучно одвојити од политичких. Ни назив ни грађа *Речника* не могу се под спољним и ненаучним притисцима мењати у току његовог излажења“. Друкчије речено, то значи да би замјена имена *српскохрватски* именом *српски језик*, по мишљењу академика, био уступак „ненаучним (и политичким) притисцима“, из чега проистиче да тај *Речник* и није нити може бити рјечник српскога језика, пошто је, за њих, „*српски језик* ужи и мање хетероген него појам *српскохрватски*“. Академици су намјерно заобишли ноторну научну чињеницу да је „српскохрватски језик“ само преименовани Вуков српски језик, и да је он ушао у оптицај не из научних него из политичких разлога, након што су Хрвати преузели Вуков српски за свој књижевни језик. Тај термин никад и није имао праву научну него, прије свега, политичку потпору. То уосталом и сами академици признају, јер експлицитно „оснажују став“: „Наше генерације лингвиста углавном су своју струку конципирале као *сербокроатистику*, делом *идући* за лингвистичком логиком, а делом *и за друштвеном и државном лојалношћу*“. Докле су нас ти који који су научне критеријуме подредили критеријумима „друштвене и државне лојалности“ довели – није потребно ни наглашавати. Као да се проводиоци (не)српске језичке политике и даље држе једног јединог правила: по сваку цијену задржати на српској сцени антисрпску језичку политику и оставити је у „аманет“ и сљедећим нараштајима. С тим поступцима потпуно је сагласан и овај посљедњи закључак академика. Наиме, пошто они не доводе у питање самосвојност и аутономност и тзв. хрватског и

тзв. бошњачког/ босанског језика (не сматрају их варијантама српског књижевног језика, што они научно само могу бити; него самосталним стандардним језицима равноправним српском), а пошто се у наведеном Речнику користи грађа и из тих назовијезика, онда би они враћањем српскога имена цјелини српскога језика дезавуисали своја досадашња антисрпска дјеловања заснована на завјету „политичкој лојалности“ пропале бивше Југославије и њене језичке политике. А они то неће: они желе континуитет антисрпске језичке политике. У свему томе је чудно да академици изражавају лојалност прошлој антисрпској језичкој политици, не уважавајући чак ни садашњи Устав (односно српске уставе) који им, очито, не одговара јер им намеће назив *српски* умјесто њима (недвосмислено) много милијег назива *српскохрватски језик*.³

Готово је невјероватно да академици изједначавају статус српског језика са статусом његових „преименица“: тзв. хрватског, босанског и црногорског језика. Као да академици потпуно и свјесно заборављају не само почетак него и стогодишњи ход књижевног језика под српским именом, јер се полази од српскохрватског као да је он био на почетку, а „српскохрватски /хрватскосрпски језик“ – научне чињенице су неумитне – није ништа друго него преименовани српски (вуковски) књижевни језик (Ковачевић, 2007: 51–62). Због тога статус данашњег српског, и такозваних хрватског, босанског/бошњачког и црногорског језика није нити може бити исти. Данашњи српски језик на плану номинације представља враћено име српском Вуков(ск)ом језику, односно успостављање континуитета са српским и кад се он звао српски и кад се звао српскохрватски. „Језици“ названи хрватски, босански и црногорски, ако су номинацијска „замјена“ српскохрватском, нити су нити могу ишта друго бити осим преименовани српски језик. Они, дакле, на неки начин јесу равноправни српскохрватском, јер представљају преименовање српског, али нису нити могу бити равноправни српском, јер је српски њима суперординиран, или речено терминима лексичке семантике: српски је њима хипероним. Пошто се данашњи као ни јучерашњи српски никако не може изједначавати са бившом „источном варијантом српскохрватског језика“, него са српскохрватском језиком у цјелини, онда се ни однос српског и српскохрватског никако не може третирати као однос хипонима и хиперонима (како то нпр. чини Пипер, 2003: 67–68).

Ако је неспорно – а јесте – да је српскохрватски лингвистички исто што и српски, то је онда најбољи показатељ апсурдности настојањима да се докаже да су, с једне стране, хрватски, босански и црногорски посебни стандардни

³ Зар се томе чудити ако се зна – будући да је о томе јавност обавијестио академик Василије Крстић – да је Извршни одбор САНУ био донио једну од „најсрамнијих“ одлука „да из назива САНУ изостави одредницу да је српска и кад је председник (Никола Хајдин) пристао да се потписује као председник Академије, а не као председник САНУ. После вишемесечне битке коју сам због тога водио са Хајдином и његовим послушницима, они су одустали од намере да лише САНУ свог пуног назива, којег су се стидели. Због тог тешког преступа, због те срамоте коју су починили, не само да се нису извинили члановима Академије већ су преко тога прешли ћутањем као да се ништа није догодило. Нажалост, ни чланови Академије никад нису поставили питање шта се крило иза те намере и ко сноси одговорност за противзаконити и противстатутарни атак на САНУ“ (*Печат*, 23. 3. 2012, 30: Василије Крстић).

језици, а с друге – да имају равноправан статус са српским књижевним (стандардним) језиком. Сви ти политички илити, према строго лингвистичким критеријумима, назовијезици само су варијанте српскога језика. Зато термин *српски језик* данас у (социо)лингвистици мора да има два значења: он је хипероним и кохипоним терминима *хрватски*, *бошњачки/босански* и *црногорски језик*. Као хипероним он једини има статус лингвистичког језика, док су сви остали само политички језици (језици само по имену), док су лингвистички искључиво варијанте српскога језика. Варијанте језика представљају дакле различите стандарде истога језика, а никако различите језике. Због тога нема никаквог упоришта различите стандарде истога језика звати различитим стандардним језицима. Посебно не у српској филологији, пошто је неспорно да су сви ти различити стандарди што су именовани различитим стандардним језицима стандарди српскога (вуковског) језика. У српској филологији ти стандардни једноставно не би смјели имати ни номинацијски статус „језика“, јер би се тиме они посредно признали за језике, или друкчије речено: тиме би се кохипоними српскога језика изједначили са српским језиком као хиперонимом.

5.1. Српска политика и српски језик

Из свега наведеног више је него јасно да ни по каквим научним критеријумима – ни лингвистичким ни правним – не могу као посебни стандардни језици различити од српског постојати нити постоје тзв. „хрватски“, „босански/бошњачки“ или пак „црногорски књижевни језик“. У питању су искључиво варијанте Вуков(ск)ог српског књижевног језика, који је у свом стопедесетогодишњем ходу именом најприје постао српскохрватски, а онда – примјеном критеријума „правног насиља“ – „хрватски“ и „босански“.

Прихватање тих несрпских имена као довољних критеријума за негирање српскога карактера тих „језика“ може довести, а и доводи, до невјероватног научног апсурда – *да се један те исти лингвистички језик у истој држави може јавити и као већински и као мањински*. Најрепрезентативнији примјер томе даје а ко би други него Република Србија, са научном инкомпатибилности одредаба о језику у њеном уставу и њеном Закону о правима мањина. У новоусвојеном уставу Србије, у члану 10, наиме стоји да су „у Републици Србији у службеној употреби српски језик и ћирилично писмо“ и да се „службена употреба других језика и писама уређује законом, на основу Устава“. Српски језик је, по Уставу, у Србији, будући једини службени, нормално већински језик.

А који су мањински језици у Србији? О томе је јавност на готово пола године прије усвајања Устава Србије обавијестио министар за мањинска права у влади Србије. Тако је ТАНЈУГ пренио вијест да је „министар СЦГ за људска и мањинска права Расим Љајић потврдио да ће од 1. јуна [2006] албански, бугарски, *босански* [sic!], мађарски, ромски, румунски, русински, словачки, украјински и *хрватски језик* [sic!] бити проглашени за регионалне и мањинске језике у Србији, док ће у Црној Гори такав статус добити албански и ромски“, а све у складу с Повељом Савета Европе о регионалним и мањинским језицима, коју

је СЦГ потписала прошлог децембра“ („Десет језика за мањине“, *Политика*, 5. 3. 2006, 9). У десет мањинских језика убројани су, како се види, и „босански“ и „хрватски језик“, и то због тога што у Србији постоји хрватска и муслиманска („бошњачка“) национална мањина. Будући да је Државна заједница Србија и Црна Гора, односно Србија као правна наследница њених државних договора и обавеза, потписница „Повеље Савета Европе о регионалним и мањинским језицима“, више је него логично да она на својој територији признаје и поштује права својих националних мањина на своје мањинске језике. Међу десет наведених осам су неспорно мањински језици. А да ли су то и „босански“ и „хрватски“? Видјели смо да они нису посебни стандардни језици ни по једном релевантном лингвистичком или правном научном критеријуму. Једино ако такав критеријум не васпоставља наведена Повеља Савета Европе? У тој повељи, међутим, као да се најексплицитније одсликавају лингвистичке и правне истине о непостојању „босанског“ или „хрватског“ као посебних књижевних језика. Јер, у тој повељи, донесеној у Стразбуру 1992. године, дословице се каже: „Регионални језици или језици мањина значе језике...који су *различити од званичног језика те државе*; ово не укључује дијалекте званичног језика државе, нити језике миграната“ (Део 1, Опште одредбе, члан 1, Дефиниција) (Весић, 2005: 12). Је ли то читала српска влада кад је доносила дату одлуку? Је ли консултовала лингвисте или је сама закључила да су тзв. *босански и хрватски*, које је сврстала међу мањинске језике, лингвистички различити од српског као „званичног језика државе“ (како се то у стразбуршкој Повељи каже). Дати је примјер најбољи показатељ колико политика може ништити резултате науке, и то баш у национално врло битним питањима.

Тако се, каквог ли апсурда, у самој Србији српски језик јавља и као већински и као мањински језик. Истина, он се као већински именује српским именом – зове се српски књижевни језик, док се као мањински именује несрпским именима – зове се „босански“ и „хрватски књижевни језик“. ⁴ Та преименовања немају никаквог научног – ни лингвистичког ни правног – упоришта, па, сљедствено томе, и не могу негирати српски карактер несрпски именованих варијаната српскога језика, које су само због тог (несрпског) имена проглашене посебним „мањинским“ језицима. А онда такве „језичке мањине“ захтијевају наставу на „свом“ језику, а то – зар се чудити?! – српска влада одобрава, што је с лингвистичког становишта трагикомично, а са националнофилолошког готово погубно. ⁵ Зато и не само зато однос званичне српске политике према срп-

⁴ Суштински исто, мада статусно обрнуто, јесте стање са српским језиком у данашњој Хрватској: он се и тамо јавља под два имена, али под хрватским именом као већински, а под српским именом као мањински. Покушаји Хрвата да уведу „двојезичност“ преко увођења ћирилице нпр. у Вуковару (в. *Двојезичност у Вуковару мора бити уведена*, *Политика*, 18. 8. 2013, 2) имају прије свега за циљ посредно придобијање лингвистичког статуса тзв. хрватском језику, будући да му се „као мањински“ супротставља српски као неспоран лингвистички језик.

⁵ В. о томе врло чињенично у тексту: *Подвала звана босански језик*, *Вечерње новости*, 18. 8. 2013, 7. До каквих апсурдности доводи признање „босанског“ као мањинског језика и његово увођење у школе, добро илуструје сљедећи примјер што га доносе *Вечерње новости* 15. 8. 2013, стр. 4, у

ском језику и у Србији, а још више у окружењу, прије се може окарактерисати као несрпски или чак антисрпски, неголи као однос са српских националних и филолошких позиција.

6. Умјесто закључка

Умјесто закључка треба рећи да се у временима када се рјешавало српско национално питање оно постављало искључиво као српскохрватско, и да је у његовом рјешавању за вријеме и послје Првога свјетскога рата критеријум језика играо једну од одлучујућих улога. При том не треба сметнути с ума да су тада научни критеријуми прилагођавани политичким циљевима – тако да се српски језик посматрао готово искључиво као српскохрватски, па сљедствено томе и српско питање као српскохрватско.

На почетку двадесет првог вијека опет су научни лингвистички критеријуми подређени политичким, тако да је српски књижевни језик политичким одлукама новонасталих држава бивше Југославије постао четвороимен: српски, хрватски, босански и црногорски, при чему се код несрба, и лингвиста и политичара, жели наметнути став да су то четири различита и равноправна „стандардна језика“ настала распадом бившег српскохрватског, уз свјесно занемаривање чињенице да је и српскохрватски био само преименовани Вуков(ски) српски књижевни језик.

Зато није тешко закључити да ће од тога какав статус буде имао српски књижевни језик међу јужнословенским и словенским језицима – увелико зависити и статус Срба не само на Балкану него и у Европи.

Литература

- Бабић, Д. (2006). Политичари против лингвиста. *Политика*, 18. 11. 2006, додатак: Култура, уметност, наука, бр. 32, стр. 3.
- Babić, S. i dr. (2005). Izjava Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti o položaju hrvatskoga jezika, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti. *Jezik*, br. 2 (Zagreb), 41–80.
- Борак, С. (1998). *Срби католици*. Нови Сад: СД „Др Јован Рашковић“, СКД „Зора“.
- Весић, Б. (2005). Умањивање језика. *Политика*, 7. 3. 2005, 12.
- Екмечић, М. (2007). *Дуго кретање између клања и орања*. Београд: Завод за уџбенике.

тексту *Непромишљен приступ државе*. У том тексту се каже да у првом разреду одељења од 15 куvara у Новом Пазару, ако се један ђак изјасни за наставу на босанском – моћи ће сам да има своје одељење. Са друге стране, ако оних 14 преосталих ученика изабере часове на српском – неће их добити, већ ће морати да пређу на неки други образовни профил, или „се може десити да оних 14 ученика пристане да учи на босанском из чисте немогућности да им се жеља оствари на њиховом матерњем језику?!“.

- Ивић, П. (1971). *Српски народ и његов језик*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Ивић, П. (1999). Језичко планирање у Србији данас. *Језик данас*, III/9 (Нови Сад), 5–10.
- Jahić, Dž. (1999). *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*. Sarajevo: Ljiljan.
- Карацић, В. Ст. (2003). Срби сви и свуда. У: *Српски писци о српском језику*. Избор и предговор Милош Ковачевић. Београд: Источник, 29–47.
- Ковачевић, М. (1999). *У одбрану језика српскога – и даље*. Београд: Требник.
- Ковачевић, М. (2003). *Српски језик и српски језици*. Београд: СКЗ, БИГЗ.
- Ковачевић, М. (2005). *Против неистина о српскоме језику*, Источно Сарајево: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, Просвјетино књижевно коло 6, књ. 16.
- Ковачевић, М. (2007). Однос српског и српскохрватског књижевног језика. У: М. Ковачевић (ур.) *Српски језик, књижевност, уметност: Српски језик и друштвена кретања. Зборник радова*. Крагујевац: ФИЛУМ, 51–62.
- Ковачевић, М. (2012). Постоји ли право народа на сопствено име именом туђег језика. У: Рајко Кузмановић (ур.) *Језик и писмо у Републици Српској. Зборник радова*. Бања Лука: АНУРС, Научни скупови, књ. XXIV, Одјељење књижевности и умјетности, књ. 13, 297–311.
- Ковачевић, М. (2013). О актуелном правопису и граматички „црногорског језика“. *Слово*, год. X, бр. 40 (Никшић), 15–41.
- Ковачевић, М. и М. Шћепановић. (2011). *Српски језик у вртлогу политике*. Никшић: Издавачки центар Матице српске Друштва чланова у Црној Гори.
- Матовић, В. (2013). Шта значи ’бранити’ српски језик. *Печат*, 9. 8. 2013, 20–21.
- Okuka, M. i Lj. Stančić. (1991). *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*. München: Slavica Verlag Kovač.
- Пипер, П. (2003). *Српски између великих и малих језика*. Београд: Београдска књига.

Miloš M. Kovačević

THE STATUS OF THE SERBIAN LANGUAGE AT THE BEGINNING OF 21th CENTURY

Summary: In this paper it is shown that the current status of the Serbian standard language is the consequence of long-lasting tendencies towards making political criteria superior to linguistic scientific criteria concerning the determination of language identity. At the time when it was dealt with Serbian national issue, that issue was raised exclusively as Serbo-Croatian, and the language criterion played one of decisive roles in its resolution during and after the First World War. One should not forget that at that time the scientific criteria were adopted to political goals – so that the Serbian language was observed almost exclusively as Serbo-Croatian, and accordingly the Serbian issue was observed as Serbo-Croatian.

At the beginning of the twenty-first century the scientific linguistic criteria are again subordinated to political ones. Because of that and according to the political decisions made by new-formed countries of the former Yugoslavia the Serbian standard language got four names: Serbian, Croatian, Bosnian, Montenegrin. Among non-Serbs, both linguists and politicians, there is the intention of imposing the view that four different and equal „standard languages“ emerged out of the former Serbo-Croatian, with conscious disregard for the fact that even the Serbo-Croatian was just renamed Vuk's Serbian standard language.

Since the Serbo-Croatian language is linguistically the same as Serbian, it is the best indicator of the absurdity of attempts at proving that, on the one hand, Croatian, Bosnian and Montenegrin are separate standard languages, and on the other hand – that they have equal status as the Serbian standard language. All of these political languages or, according to strictly linguistic criteria, so-called languages are just varieties of the Serbian language. That is why today the term *the Serbian language* in (socio)linguistics has to have two meanings: it is the hypernym and cohyponym of terms Croatian, Bosniak/Bosnian and Montenegrin. As the hypernym only Serbian has the status of linguistic language, while all the other ones are just political languages (languages in name only), and besides linguistically they are only the varieties of the Serbian language. Therefore language varieties are only different standards of the same language, but not different languages. That is why there is no foothold to name different standards of the same language different standard languages.

Therefore it is not difficult to conclude that the status of Serbs not only in the Balkans but also in Europe will largely depend on the future status of the Serbian standard language among the South Slavic and Slavic languages.